

Havasréti József

## Pécs az „új hullám” évtizedében: a nyolcvanas évek

**E tanulmány a pécsi underground-alternatív kultúra egyik meghatározó időszakával foglalkozik. A nyolcvanas évek emblematikus törekvéseit (new wave zene, transzavantgárd képzőművészet, posztmodern irodalom) olyan példák alapján mutatja be, mint a popzene, a performansz-művészet, az alternatív sajtó, a design.**

**Kulcsszavak:** alternatív nyilvánosság, DIY, irodalmi szamizdat, kulturális ellenállás, new wave, performansz, popzene, posztmodern, punk

### 1.

Az utóbbi mintegy tíz-tizenöt évben felerősödtek a Kádár-korszak underground-alternatív kultúrájával kapcsolatos értelmezői, kiadói, kurátori, illetve archiválási törekvések (ehhez lásd Rissmann 2004, Galántai & Klaniczay 2013, Benkő 2014). Néhány kezdeményezés – mint például a nyolcvanas évek alternatív popzenei koncertplakátjait bemutató reprezentatív album (Rieder 2017) – kifejezetten nagy érdeklődést váltott ki. 2019-ben zárult le a *Courage – Cultural Opposition and Its Heritage in Eastern Europe* elnevezésű nemzetközi kutatóprogram, amely az egykori szovjet tömb ellenzéki kultúrájának dokumentumait őrző gyűjtemények adatait dolgozta fel, egy webes „meta-archívumi” adatbázis segítségével (ehhez lásd Apor et al. 2018). Mind a dokumentum-kiadványok, mind az értelmezői törekvések, mind pedig az adatbázisok olyan színterek működésébe engednek betekintést, amelyek egyszerre jelentették a korabeli hivatalos (elit)kultúra, illetve a korabeli fogyasztói-mainstream kultúra alternatíváit. A beszédes (és az archívumok használatán keresztül mind precízebben „megszólítható”) adatok és részletek pedig nélkülözhetetlen empirikus alapját képezik a korszakra vonatkozó nyilvánosságkonceptiók, szubkulturális stratégiák, mediális, illetve esztétikai gyakorlatok történeti rekonstrukciójának is.

### 2.

A nyolcvanas évek pécsi underground-alternatív kultúrájának áttekintéséhez szükséges lehet felvázolni néhány olyan kontextust, amely meghatározta a korszak képzőművészeti, popzenei, szubkulturális, illetve ifjúsági színtereit és divatmozgásait – külföldön és Magyarországon egyaránt. Képzőművészeti szempontból – itt a stílus-törekvések konvergenciája miatt figyelembe kell vennünk a film, a fotográfia, illetve a design jelenségeit is – már az évtized legelejétől meghatározta a korszakot a neoavantgárd hegemoniáját felváltó popos, ironikus, dekoratív, hol új érzékenységnek, hol posztmodernnek hívott stílusvilág (Hegyí 1983, 1986). Az ifjúsági kultúrában és divatban is változások mentek végbe: a hetvenes évek második felétől dominánsnak mondható rocker és csöves szubkulturális stílust részben kiszorította, részben kiegészítette az eklektikus „újhullámos” megjelenés: a Bowie-frizura, a hosszú és bő zakó, a baggy nadrág, a nyakkendő, a napszemüveg. A popzenében mindinkább tért hódított a punk, a posztpunk, a funk és a szintetikus hangzások fúziójaként jelentkező zenei „új hullám” (Szőnyei 1989, 1992, Szemere 2001). A szórványos előzmények után Magyarországon a nyolcvanas évek elején erősödött fel a kortárs képzőművészet eszközeit a popzenébe integráló tendencia, amely az angolszász zenében (The Who, Beatles, Pink Floyd, Velvet Underground, David Bowie, Frank Zappa stb.) a kezdetektől megfigyelhető jelenség

volt (az utóbbiakhoz lásd Roberts 2018). 1980–1981 táján a popzenét az avantgárrdal vegyítő középosztályi art punk törekvések mellett megjelent Magyarországon a munkásosztályi vagy éppen a lumpen nagyvárosi stílust képviselő, öntudatosan „proli” jegyeket felmutató punk mozgalom is (Pozsonyi 2001: 81–119). Ugyanakkor ezek a változások gyakran eklektikus formában, különféle hibrid jelenségeket alkotva jelentkeztek.

Több körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy Pécsen a nyolcvanas években erőteljes underground-alternatív színtér jöhessen létre, a legkülönfélébb képzőművészeti, irodalmi, popzenei, fotográfiai, színházi törekvésekkel. A városban a JPTE Tanárképző Karán a főiskolai szakok mellett 1983-tól indult bölcsészképzés (az egységes tanárképzés köntösében), 1987-től létezett egyetemi szintű művészképzés (a rajz-vizuális nevelés szak keretében). Ugyanilyen lényeges volt a Képzőművészeti Szakközépiskola működése, a gimnáziumi hálózat, az országos rangú múzeumi hálózat, illetve a Pécsi Galéria és az intenzív pécsi képzőművészeti élet inspiráló közege is. Keserü Ilona festőművész 1987-ben indított első egyetemi csoportjának tagja volt például Hajdú András (experimentális színházi-zenei projektek ötletgazdája és írója, a Kispál és a Borz több lemezborítójának tervezője), Hárságyi Péter (sokáig a pécsi Music Trouvé zenekar dobosa), Enyingi Tamás (szintén a Music Trouvé tagja), továbbá Mátis Rita, ugyancsak több alternatív színházi és zenei előadás közreműködője. Az 1983-ban „művészettudomány” név alatt induló pécsi esztétika szak évfolyamaiban is sok olyan egyetemista bukkant fel, aki az akkori underground-alternatív színtér mozgatója-hangadója volt: Farkas Zsolt, Kiss Sándor („Sanya”), Hárs György Péter, Gallasz József és mások. A nyolcvanas évek közepén fiatal képzőművészekből és bölcsészekből alakult meg a Radiátor csoport, többek között Böszörményi István, Kiss Sándor, Varga Iván részvételével. A Pinczehelyi Sándor által vezetett Pécsi Galéria vonzáskörében több fiatal képzőművész, zenész és fotográfus dolgozott, a Galéria pincéje, illetve maga a kiállítótér is számos izgalmas underground eseménynek, performansznak, koncertnek adott helyet.

### 3.

Az itt említendő jelenségek többnyire egy sajátos *átmeneti zónában* jöttek létre. A nyolcvanas években (különösen annak második felében) az állami kultúrpolitika a korábbihoz képest engedékenyebbé vált, így az első nyilvánosságban is megjelenhettek a korábban csupán az underground-alternatív színterekre jellemző tartalmak. A monopóliumhelyzetben lévő állami hangfelvételi vállalat kiadta a Bizottság együttes lemezeit (*Kalandra fel!* 1983, *Jégkrémbalett*, 1984), majd kisebb kompromisszumok árán az Európa Kiadó első albumát is (*Popzene*, 1987). A mozik olyan játékfilmeket játszottak, melyekben az underground zenekarok felvételei is megszólalhattak (ugyanakkor a rádióban vagy a televízióban nem). Az ELTE Bölcsészindex kiadványsorozata olyan irodalmi, filozófiai, képzőművészeti publikációkat közölt, amelyek korábban csak a szamizdat folyóiratokban jelenhettek (volna) meg (lásd Beke & Sturcz & Szőke 1983, 1984, 1985). A részint a korábbi neoavantgárd köreiből kialakuló posztavantgárd művészet az „új szenzibilitás” címkéje alatt gyakorlatilag a mainstream részévé vált. Így az alternatív kultúra produkciói és mozgásai *egyszerre kapcsolódtak* az első nyilvánosság intézményeihez, illetve az underground színterekhez.

De az említett köztesség vagy átmenetiség egy másik szempontból is érvényesült. A pécsi mozgások egyszerre helyezhetők el a globális, a regionális, illetve a lokális színterek kontextusában. Így például a Hardy Péter és barátai által alakított Bizonytalanság, majd Gruppensex, később Pécsi Underground Fórum (PUF) zenekarok egyszerre viselték magukon az angolszász punk zene, a kelet-európai dadaisztikus art punk törekvések (Brygada Kryzys, AG Geige stb.), valamint az eredetileg szentendrei, de a budapesti alternatív színtérbe is integrálódó, majd országosan is népszerű Bizottság együttes anarchista, szubverzív – „zajzenei” – stílusjegyeit. Maga az intermedialitás, elsősorban pedig a képzőművészet és a popzene fúziója – azok a bizonyos „*zenélő festők, és festő zenészek*”, ahogy a korabeli sajtó fogalmazott – is egyszerre volt nemzetközi és helyi tendencia. Ami a helyi törekvések felől nézve markánsan egyedinek, botrányosnak és felforgatónak számított, az mindeközben belesimult számos nemzetközi, jellemzően regionális, a szovjet tömb ellenkulturális mozgásait meghatározó tendenciába is (utóbbihoz lásd Crowley & Muzyczuk 2016). Ebben az összefüggésben számos pécsi jelenség már kevésbé látszik unikálisnak, különösen több évtized távlatából nézve. A továbbiakban néhány jellegzetes példát emelnék ki, amelyek művészettörténeti, zene-történeti, sajtótörténeti, stílustörténeti szempontból – valamint, de ritkábban: politikai hangsúlyukat tekintve is – tanulságosak.

## 4.

A pécsi színtéren is megjelentek a különféle *akcióművészeti* (performansz-, illetve happeningjellegű) törekvések. Ezek egy része *par excellence* akcióművészeti produkcióként értelmezhető, de egyes zenekarok (mindenekelőtt a Bizonytalanság / Gruppensex / PUF-formáció) fellépéseit is átszőtték az akcióművészeti elemek. E zenekarok koncertjei önmagukban is összefüggő, nagyszabású popzenei-képzőművészeti happeningek voltak. Ugyanígy emlékezetesek maradtak a művészettudomány szakos Kiss Sándor performanszai. A tanárképző karon működő Huszárik mozi előterében került sor az aradi vértanúk emlékéhez kapcsolódó akciójára, amelynek során a földön fekvő, véres ruhában, a vértanúk portréival és meggyújtott gyertyákkal körülvéve torlaszolta el a vetítőterem bejáratát, így a mozilátogatóknak *át kellett lépniük* ezeken. Ez az akció nyilvánvaló politikai áthallással rendelkezett, hiszen az aradi vértanúkról akkoriban igen sokan az 1956-os forradalom mártírjaira asszociáltak, így a mű azt sugallta, hogy a Kádár-korszak átlagembere úgy lépett át '56 emlékezetén, ahogy a mozilátogatók átléptek a földön fekvő performeren (lásd az 1. ábrát).

## 1. ábra.

*Kiss Sándor akciója a tizenhárom aradi vértanú emlékére.*



*Forrás: Pécs Underground '80 kiállítás, Pécsi Galéria, 2014, kurátor: Koszits Attila*

1987-ben került sor Kiss Sándor és Boda Emese közös akciójára, amely *Performansz a zebrán* címmel lett ismert (ehhez lásd Havasréti 2016). Ennek során Kiss Sándor fehér nadrágban és ingben, Boda Emese fekete ruhában egymással szemben haladt át a Széchenyi tér alján található gyalogátkelőhelyen, amelynek működését lámpa irányította (lásd a 2. ábrát). Noha szabályosan közlekedtek, tehát pirosnál várakoztak, zöldnél áthaladtak, az akci-

óra a rendőrség is figyelte. Kiss Sándort a kivezényelt rendőrautóba ültették, ahol el kellett magyaráznia, hogy akciójukat nem politikai provokációnak szánták. Természetesen az volt: miként Tóth László, az eseményekről felvételeket is készítő fotóriporter később megfogalmazta, azt demonstrálták, hogy „azt sem szabad, amit szabad”. Hasonlóan szellemes és ugyancsak politikai fricskát is magában foglaló köztéri happening volt a Radiátor csoport 1985-ös akciója, amelynek során az egyetem felé közlekedő 30-as autóbusz végállomásán a megálló elé terített vörös szőnyeggel és virágcsokorral fogadták a járat utasait (lásd a 3. ábrát).

*2. ábra.*

*Performansz a zebrán. Kiss Sándor és Boda Emese. Pécs, 1987.*



*Forrás: Tóth László magánarchívuma.*

*3. ábra.*

*A Radiátor csoport akciója. Pécs, 1985.*



*Forrás: Böszörményi István magánarchívuma*

A pécsi alternatív *popzenei színtér* fontos részét képezték a különféle rock, punk, new wave és alternatív formációk, így a hard rockot játszó Morris, a HGM, a későbbi Coda, az art punk Bizonytalanság, majd a Gruppensex, az alternatív rockot játszó Öregek Otthona, de itt említhetjük az 1987-es Kispál és a Borzot is. Az 1981-ben megalakult Bizonytalanság együttes – az énekes, performer, később utcaszínház csináló Hardy Péter első zenekara – már nevében is felidézte a korszak neves underground zenekarát, a Bizottságot. Az 1987-ben megalakított Gruppensex igazi botrányzenekarnak számított a pécsi közegben (lásd a 4. ábrát); az együttes emblemikus alakja ugyancsak Hardy volt. Az abszurd és trágár szövegek, a bizzarr előadásmód, továbbá a Tresz Zsuzsa ruha-tervező által Hardy részére készített transzvesztita kosztümök – ezek együtt meghökkentő, groteszk, nem ritkán sokkoló erejű részét képezték a zenekar fellépéseinek (lásd Gróf 2005: 12–19).

4. ábra.

A Gruppensex zenekar plakátja.



Forrás: a szerző tulajdona

Hardy Péter a Pécsi Galéria munkatársaként dolgozott mint kiállítás-rendező („installátor”), napi kapcsolatban a galériavezető Pinczehelyi Sándorral, illetve Papp Károly Kásával és Schmieder Imrével – az utóbbiak szintén az említett zenekarok tagjai; alkalmyszerűen vagy hosszabb időn keresztül. Hasonlóan fontos, bár kevésbé provokatív hatású zenekar volt az Öregek Otthona, amelyben Hardy korábbi zenésztársai mellett a pécsi színtér szervezésében jelentős szerepet játszó Kálóczy Attila és Koszits Attila gitározott (lásd Koszits 2018). A pécsi alternatív színtér szereplőit és eseményeit ikonikus formában rögzítették a kezdetben szintén a Pécsi Galériában, majd az MTI fotóriportereként dolgozó Kálmándy Ferenc fényképei (lásd Havasréti 2017). Egyszerre kötődött a pécsi és a budapesti mozgásokhoz, illetve a popzenei és a kortárs-zenei színtérhez Wéber Kristóf zeneszerző tevékenysége, aki ugyancsak fellépett Hardy különféle zenekaraival.

Mind a Pécsi Galéria története, mind a korabeli progresszív *színházi törekvések* kapcsán említendő Czákó Zsolt grafikusművész / designer munkássága. Alkalmazott grafikai munkái, színpadi díszletei, fotográfiái egyrészt hatásosan összegzik a korszakra jellemző „újhullámos” stílusjegyeket, másrészt kiegészülnek a neoavantgárd törekvésekre

jellemző konceptuális gondolkodás elemeivel is. Munkái közül kiemelném a Peter Handke *Kaspar* című drámájának 1987-es pécsi bemutatójához készített színpadi díszleteket. Az előadást meghatározó nyelvi és színházi idézetek, a vizuális és a hangzó effektusok – miként a korabeli kritika fogalmazott – „egy alternatív színházi játék- és kifejezés-mód lehetőségét villantották fel” (P. Müller 1987: 710). Érdekes, hogy az előadáshoz Czakó Zsolt által készített látványos fotófalakat a tűzoltóság utasítására el kellett távolítani a Nemzeti Színház kamaraterméből, ahol a darabot játszották. A napjainkig megőrzött pannók részletei később feltűntek Czakó 1987-es kiállításának meghívóján, illetve plakátján is (lásd az 5. ábrát). E grafikai munkák hatásosan összegzik a korszak (új szenzibilitás, new wave, posztpunk stb.) vizuális repertoárját: baggy nadrág, lezser zakó, napszemüveg, házi készítésű jelvények, kitűzők. A jelvények többségükben barkácsoltak voltak: egyebek között szétszerelt óra számlapjából, illetve tükördarabkákból készültek, illetve az egyik kitűző Lang Györgyit, az akkor Pécsen dolgozó színésznőt és énekest, a későbbi Pa-Dö-Dő tagját ábrázolta. A Czakó által előszeretettel használt tükörjelvények jól reprezentálják a korszak reflexiókultuszát, illetve esztétizáló nárcizmusát is (akárcsak a napszemüveg), miként a meghívó első oldalán látható portré is egy megrongált foncsorú tükör és egy fényképfelvétel montírozásával készült el.

6. ábra.

*Czakó Zsolt kiállításának plakátja. Pécsi Galéria, 1987.*



**CZAKÓ  
ZSOLT**

K I Á L L Í T Á S A

1870  
1987. NOVEMBER 23-ÁN, 16-ÓRAKOR

MEGNYITJA: VAS-ZOLTÁN IVÁN A PNSZ. RENDEZŐJE  
MEGTEKINTHETŐ: NOV. 28-IG.

*Forrás: Czakó Zsolt archívuma.*

Végül néhány megjegyzés a korszakban Pécsen kiadott, „alternatív” mondható irodalmi-művészeti folyóiratokról. A nyolcvanas évek átmeneti nyilvánosságában, a túrt és a tiltott kultúra közötti bizonytalan zónában működtek egyes egyetemi folyóiratok: a budapesti bölcsészkaron kiadott Jelenlét, a sokkal kevésbé ismert Hóbagoly, a szegedi Harmadkor vagy a Műszaki Egyetem kollégiuma által kiadott Bercsényi 28–30. Legtöbbjük

...nem tekinthető hagyományos értelemben folyóiratnak: akadnak közöttük olyanok, amelyeknek csak egy vagy két száma jelent meg, az egyetemi lapok inkább rendszeresen (vagy rendszertelenül) megjelenő antológiák voltak, mintsem folyóiratok (Bényi, 2004: 348).

E megállapítás a pécsi kiadványokra is vonatkozik. Az első esztétika szakos évfolyam néhány hallgatója (Farkas Zsolt, Gallasz József, Hárs György Péter, Kiss Sándor) által készített Igen Nem című stencilezett kiadvány ötven példányban jelent meg, példányai sajnos elkallódtak. Az 1987-ben induló Metszet című folyóiratnak összesen három száma jelent meg; a lap szépirodalmi munkák mellett szociológiai, esztétikai, pszichológiai elemzéseket és történeti dokumentumokat is közölt. Az első szám Bécsy Tamás előszavát, majd Méhes Károly és Tengerdi szépirodalmi szövegei mellett Wilhelm Reich, Csepeli György és Erős Ferenc írásait tartalmazta; Erős Ferenc a holokauszt-túlélők második generációs traumáiról, Csepeli György a nemzeti büszkeség privatizációjáról értekezett. Az ugyancsak 1987-es második szám centrumában a film helyezkedett el, többek között Jean-Luc Godard és Wim Wenders íásaival, valamint egy Bertolucci-interjúval. A szépirodalmi rovatban Hárs György Péter versei és fordításai (Jim Morrisontól), illetve Fülei-Szántó Endre („Pannonius”) filozófiai ötpercesei voltak olvashatók. A harmadik szám év nélkül jelent meg, ebben a szépirodalmi rovat mellett Szabó Péter, Szécsényi Endre, Kerber Zoltán tanulmányait, valamint Horváth Dénes művészetpedagógiai vázlatát közölték.

1990-ben indult, de valójában még a nyolcvanas évek második felének szellemi-irodalmi mozgásaiban gyökerezett a Délután című folyóirat. Az első szám egyes tanulmányai (Matei Călinescu, Jürgen Habermas, Jean Baudrillard írásai) a posztmodern problémáira fókuszáltak; egyébként a folyóirat neve is az angol p.m. rövidítés posztmodernként való feloldásának lehetőségére utalt. A második szám (valójában a 2–3. szám) már részben budapesti kiadványként látott napvilágot, és többek között Bernáth Gábor, Kiss Sándor, Schindler Szabolcs, Sugár András, valamint Szabó Lajos, az 1967-ben elhunyt vallásfilozófus írásait tartalmazta; az utóbbi akkor egyértelműen kuriózumnak számított. Itt említhető a Radiátor csoportnak a szovjet-orosz avantgárd művészetével foglalkozó 1985-ös antológiája is – *Jelen volt még – lábjegyzetek az októberi szocialista forradalomhoz* –, amit a pécsi tanárképző kar közművelődési titkársága adott ki. Az említett folyóiratok és egyéb kiadványok szerzői-szerkesztői körének munkája később a Szépliteratúrai Ajándék lapszámaiban folytatódott, ezt a periodikát a Virág Benedek Alapítvány jelentette meg.

## 5.

A pécsi underground-alternatív színtér működésében és törekvéseiben jól megragadhatók a korszak meghatározó tendenciái. Ilyen az *intermedialitás*: a zenei, képzőművészeti, irodalmi, színházi törekvések szoros egymásba szövődöttsége, és ezen keresztül új mediális minőségek létrehozása. Ilyen a *networking*, a *hálózatjellegű* szerveződés: a különféle színtereken ugyanazok a közreműködők tűntek fel, más és más szerepekben: mint zenészek, mint képzőművészek, mint költők, mint performerek. Fontos látni, hogy az itt felidézett törekvések az *átmeneti nyilvánosság* színterein bontakoztak ki: underground-alternatív kulturális mozgások az első nyilvánosság részét képező „hivatalos” intézményrendszer keretein belül. Végül meghatározó volt a *globális*, a *regionális*, illetve a *lokális* jelenségek sajátos egyidejűsége: a nemzetközi, a kelet-európai, a budapesti, valamint a pécsi kulturális mozgások közötti átjárások-kölcsönhatások érvényesülése is.

## Irodalom

- Beke László, Sturcz János & Szőke Annamária, szerk. (1983): *Cápa*. Budapest: Bölcsészindex.
- Beke László, Sturcz János & Szőke Annamária, szerk. (1984): *Jóvilág/Cápa 2*. Budapest: Bölcsészindex.
- Beke László, Sturcz János & Szőke Annamária szerk. (1985): *Tartóshullám*. Budapest: Bölcsészindex.
- Benkő Zsuzsanna, szerk. (2014): *Magyar hippik*. Budapest: kARTon Galéria.
- Bényi Csilla (2004): Underground, alternatív, samizdat irodalmi és képzőművészeti folyóiratok bibliográfiája. In: Deréky Pál & Müllner András (szerk.): *Né/ma? Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből*. Budapest: Ráció, 348–366. o.
- Crowley, David & Daniel Muzyczuk, eds. (2016): *Notes from the Underground. Art and Alternative Music in Eastern Europe, 1968–1994*. Łódź & London: Muzeum Sztuki & Koenig Books.
- Galántai, György & Júlia Klaniczay, eds. (2013): *Artpool. The Experimental Art Archive of East-Central Europe*. Budapest: Artpool.
- Gróf Balázs (2005): *A Mecsek legAlja. A Hétköznapicsalódások igaz története*. Pécs: Taifuu Records.
- Havasréti József (2014): Az underground-alternatív kultúra archiválásának kérdései. Pécs, 1980–2000. In: Bódi Jenő, Maksa Gyula & Szijártó Zsolt (szerk.): *A mindennapi élet mint téma és mint keret*, 78–85. o. Budapest & Pécs: Gondolat & PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék
- Havasréti József (2016): „Performansz a zebrán.” Széljegyzet a pécsi alternatív kultúra történetéhez. In: Bódi Jenő, Maksa Gyula & Szijártó Zsolt (szerk.): *Médiakutatás és mindennapi élet*, 75–89. o. Budapest & Pécs: Gondolat & PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék
- Havasréti József (2017): „Elszaladni késő, itt maradni kár.” Kálmándy Ferenc fotográfiái és a pécsi alternatív színtér. *Jelenkor*, 60. évf. 11. sz. 1214–1225. o.
- Hegy Lóránd (1983): *Új szenzibilitás*. Budapest: Magvető.
- Hegy Lóránd (1986): *Avantgarde és transzavantgarde*. Budapest: Magvető.
- Koszits Attila (2018): Pécs Underground '80. Egy magánarchívum története és reprezentációja. In: Apor Péter, Bódi Lóránd, Horváth Sándor, Huhák Heléna & Scheibner Tamás (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban. Gyűjtemények története*. 373–383. o. Budapest: MTA Történettudományi Intézet
- P. Müller Péter (1987): Pécsi színházi esték. *Jelenkor*, 30. évf. 7–8. sz. 707–714. o.
- Pozsonyi Ádám (2001): „A Lenin-szobor helyén bombatölcsér tátong.” A magyar punk története. Budapest: a szerző kiadása.
- Rieder Gábor (2017): *Pokoli aranykor. New wave koncertplakátok a '80-as évekből*. Budapest: Kieselbach Galéria.
- Riessmann Erika, szerk. (2004): *Szamizdat. Alternatív kultúrák Közép- és Kelet-Európában, 1956–1989*. Budapest: Stencil.
- Roberts, Mike (2018): *How Arts Made Pop and Pop Became Art*. London: Tate Publishing.
- Szemere, Anna (2001): *Up from the Underground. The Culture of Rock Music in Postsocialistic Hungary*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Szőnyi Tamás (1989): *Az új hullám évtizede 1*. Budapest: Laude.
- Szőnyi Tamás (1992): *Az új hullám évtizede 2*. Budapest: Katalizátor Iroda.

## Abstract in English

### Pécs in the Decade of the “New Wave”: The Eighties

This study looks into one of the most important periods of the underground/alternative culture of Pécs. The emblematic endeavors of the 1980s (new wave music, transavantgarde fine art, postmodern literature and thinking) are illustrated by examples such as pop music, performance art, alternative press, and visual design.

**Keywords:** alternative public sphere, cultural resistance, DIY, literary samizdat new wave, performance, pop music, post-modern, punk

**Havasréti József** (1964) médiakutató, irodalomtörténész, a PTE BTK oktatója.